

ΣΠΑΡΤΗ

Ο.Τ. 127, οικόπεδο Σ. Φιλιππόπουλου

Το οικόπεδο Σ. Φιλιππόπουλου βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με την αδόμητη ζώνη Α προστασίας του αρχαιολογικού χώρου της Ακρόπολης της αρχαίας Σπάρτης. Η 5η ΕΒΑ πραγματοποίησε σωστική ανασκαφική έρευνα κατά τα χρονικά διαστήματα από 14-7-1998 έως 31-7-1998, από 17-7-2000 έως 26-10-2000, από 20-3-2001 έως 7-5-2001, από 28-6-2002 έως 1-8-2002 και από 11-9-2006 έως 1-12-2006, κατά τη διάρκεια της οποίας αποκαλύφθηκε πλήρης εγκατάσταση ελαιοτριβείου με όλα τα εξαρτήματά της, που χρονολογείται στους μεσοβυζαντινούς χρόνους.

Στο νότιο-νοτιοανατολικό τμήμα του οικοπέδου, σε βάθος +2,58 μ., αποκαλύφθηκε σχεδόν ακέραιη η μονολιθική λεκάνη σύνθλιψης του ελαιοκάρπου (*trapetum*), η οποία εδράζεται επάνω σε στρώμα αργών λίθων (εικ. 1). Έχει διάμετρο 1,78 μ. (εξωτερικά), 1,41 μ. (εσωτερικά) και είναι κατασκευασμένη από κροκαλοπαγές πέτρωμα. Στην εσωτερική κοίλη επιφάνειά της που καταλήγει σε κεντρική εγκοπή, όπου πακτωνόταν ο κάθετος ξύλινος άξονας, διασώζει ισχυρό υδραυλικό κονίαμα, πιθανότατα για λόγους στεγανοποίησης. Στα ανατολικά και δυτικά της λεκάνης διαμορφώνεται δάπεδο από αργούς λίθους μετρίου μεγέθους. Στη λεκάνη αυτή γινόταν η σύνθλιψη του ελαιοκάρπου με μυλόπετρες που περιστρέφονταν προσαρμοσμένες σε σύστημα ξύλινων αξόνων, ενός κάθετου πακτωμένου στην κυκλική εγκοπή στο κέντρο της λεκάνης και ενός οριζόντιου προσαρμοσμένου στον κάθετο, όπου τοποθετούνταν οι μυλόπετρες. Βόρεια της λεκάνης, αποκαλύφθηκε το δίδυμο πιεστήριο της εγκατάστασης (εικ. 3). Αποτελείται από δύο μαρμάρινες βάσεις, μια τετράγωνη και μια επτάπλευρη, σε απόσταση 2,26 μ. μεταξύ τους. Οι βάσεις αυτές στην άνω επιφάνειά

τους φέρουν κυκλικό περίπου αυλάκωμα (*canalis rotunda*), που στα νότια απολήγει σε εκροή που προεξέχει ελαφρά για τη ροή του λαδιού σε δύο υποκείμενα αγγεία υποδοχής/διαχωρισμού του ελαιολάδου, τμήματα των οποίων εντοπίστηκαν κατά χώραν (εικ. 2). Ανάμεσα στις δύο βάσεις αποκαλύφθηκε λιθόπλινθος, διαστ. 1,35x0,90 μ., που στο μέσον της φέρει δύο ορθογώνιες εντομές και στο ανατολικό άκρο της διασώζει μεγάλη τετράγωνη κοιλότητα (0,15x0,15x0,28 μ.), όπου πιθανότατα πακτωνόταν κατακόρυφο στέλεχος. Οι δύο βάσεις και η λιθόπλινθος εδράζονται επάνω σε τοίχο, διαστ. 1,17x3 μ., ο οποίος είναι κτισμένος από μετρίου μεγέθους αργούς λίθους, με χρήση πλίνθων στους αρμούς και χώμα ανάμεικτο με κονίαμα ως συνδετικό υλικό.

Βόρεια των βάσεων του ελαιοπιεστήριου και στο ίδιο περίπου βάθος αποκαλύφθηκε επιφάνεια που αποτελείται από ισχυρό κονίαμα, μέσα στο οποίο έχουν τοποθετηθεί κατακόρυφα θραύσματα κεραμίδων. Το πλάτος της επιφάνειας αυτής, καθώς και ο τρόπος κατασκευής της, υποδηλώνουν ότι πρόκειται για ένα είδος «πλατφόρμας», όπου ακουμπούσαν τα σακιά με την ελαιομάζα που είχε παραχθεί από τη σύνθλιψη στη λεκάνη.

Τα βάρη του μηχανισμού του πιεστήριου εντοπίστηκαν σε απόσταση 5,30 μ. νότια αυτού (εικ. 4). Πρόκειται για μονολιθικά αποστρογγυλεμένα βάρη, τα οποία στο μέσον τους διασώζουν εντομή κοίλης διατομής, διαμ. 0,12 μ. Κάθε κεντρική εντομή φέρει στην κάθετη πλευρά της και δεύτερη εγκάρσια κοίλη.

Λίγες δεκάδες μέτρα βορειοδυτικά της εγκατάστασης του ελαιοτριβείου διανοίχθηκε τομή, στην οποία αποκαλύφθηκαν κατά χώραν τμήματα δύο κιόνων, καθώς και τμήματα τοίχων που διαμορφώνουν τέσσερις, τουλάχιστον, χώρους που διασώζουν λείψανα δαπέδων από κονίαμα. Τα αποκαλυφθέντα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ταυτίστηκαν με τμήμα κοσμικού κτηρίου της μεσοβυζαντινής περιόδου.

Εικ. 1. Μονολιθική λεκάνη σύνθλιψης του ελαιοκάρπου (*trapetum*).

Εικ. 2. Επτάπλευρη βάση πιεστήριου και αγγείο υποδοχής/διαχωρισμού ελαιολάδου.

Εικ. 3. Δίδυμο ελαιο-πιεστήριο.

Εικ. 4. Βάση του μηχανισμού του πιεστήριου.

Από την ανασκαφή του οικοπέδου συλλέχθηκε κεραμική που θα μπορούσε να χρονολογηθεί από τους ελληνιστικούς έως τους βυζαντινούς χρόνους, θραύσματα γυάλινων αγγείων, πήλινα και μεταλλικά αντικείμενα, χάλκινα νομίσματα και δύο μολυβδόβουλλα της βυζαντινής περιόδου.

Το μεσοβυζαντινό ελαιοτριβείο του οικοπέδου Φιλιππόπουλου αποτελεί εύρημα σημαίνον για τις γνώσεις μας, διότι είναι το μοναδικό πλήρες ελαιοτριβείο που έχει μέχρι σήμερα εντοπιστεί, όχι μόνο στη Λακωνία, περιοχή κατεξοχήν ελαιοπαραγωγό, αλλά και σε ολόκληρη τη νοτιοανατολική Πελοπόννησο.

Στο Ο.Τ. 127 οι σωστικές ανασκαφές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας έχουν αποκαλύψει σημαντικά κατάλοιπα κτηρίων των ρωμαϊκών, υστερορωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων, σε τέσσερις, απαλλοτριωμένες από το ΥΠΠΟΤ, ιδιοκτησίες. Συγκεκριμένα, στην ιδιοκτησία Ελ. Δίπλα που βρίσκεται στη νοτιοανατολική γωνία του τετραγώνου, έχει εντοπιστεί λουτρό της βυζαντινής περιόδου, θεμελιωμένο σε υποκείμενο υστερορωμαϊκό βαλανείο, το οποίο εκτείνεται βόρεια και στην όμορη ιδιοκτησία Βρ. Λεώπουλου. Δυτικά του λουτρού, στις ιδιοκτησίες Αλ. Ρήγου και Στ. και Π. Ανδρούτσου έχει έλθει στο φως ναός των μεσοβυζαντινών χρόνων,

που ανήκει στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου με συνεπτυγμένο δυτικό σκέλος. Οι αρχαιότητες αυτές συνθέτουν μια αξιόλογη ενότητα κοσμικών και εκκλησιαστικών κτηρίων και εγκαταστάσεων βιοτεχνικής δραστηριότητας που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της οικονομικής, θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής των κατοίκων της πόλης. Εντάσσονται σε μεσοβυζαντινό χώρο οίκησης, κτηριακά κατάλοιπα του οποίου εκτείνονται στα όμορα οικοδομικά τετράγωνα. Μαρτυρούν για την ύπαρξη μιας βυζαντινής συνοικίας που διαμορφώθηκε πάνω σε, ήδη επικωμένα στους μεσοβυζαντινούς χρόνους, κατάλοιπα των ρωμαϊκών και υστερορωμαϊκών χρόνων και καταδεικνύουν την επέκταση της πόλης της Λακεδαιμονίας έξω από τα όρια του τείχους της ακρόπολης, προς Ν. και Δ.

Ο.Τ. 128, οικόπεδο Α. Μπίμπα - Στ. Σπυριδάκου

Το οικόπεδο βρίσκεται επί της οδού Αλκμάνος, σε μικρή απόσταση από την αδόμητη ζώνη Α προστασίας του αρχαιολογικού χώρου της Ακρόπολης της αρχαίας Σπάρτης. Η σωστική ανασκαφική έρευνα, που πραγματοποιήθηκε από 21-8 έως 23-11-2007, έφερε στο φως τρίπλευρη εξωτερικά και ημικυκλική εσωτερικά αψίδα, προσανατολισμένη προς ΝΑ., που οριοθετεί κτήριο, το εσωτερικό του οποίου κοσμεύεται

με ψηφιδωτό δάπεδο (εικ. 5). Η αψίδα αποτελεί ισχυρή κατασκευή από αργολιθοδομή με κομμάτια πλίνθων στους αρμούς, μέσα σε άφθονο κονίαμα που προεξέχει. Τα σωζόμενα τμήματα ανήκουν πιθανότατα στη θεμελίωσή της, όπως υποδηλώνει η μη επιμελημένη τοιχοποιία τους, καθώς και το γεγονός ότι το ψηφιδωτό δάπεδο στο εσωτερικό της αψίδας βρίσκεται σε αρκετά ψηλότερο επίπεδο.

Το ψηφιδωτό δάπεδο εκτείνεται και στην όμορη προς Δ. ιδιοκτησία Κουτσογιαννόπουλου. Χωρίζεται, σύμφωνα και με τους αρμούς που διακρίνονται στο υπόστρωμά του, σε επιμέρους τμήματα, που αντιστοιχούν στην αψίδα, τον κεντρικό χώρο δυτικά και δύο πλάγιους χώρους βόρεια και νότια.

Αψίδα: Το κύριο θέμα αποτελεί συνεχόμενο φολιδωτό κόσμημα, από το οποίο διατηρείται μικρό τμήμα. Το πλαίσιο φέρει συμπλεκόμενους κύκλους, που σχηματίζουν τετράφυλλα και κοσμούνται στο κέντρο τους με μικρά τετράγωνα. Η εναλλαγή δύο χρωμάτων, λευκού και ερυθρού, στην απόδοση του θέματος προσδίδει ποικιλία. Κυματοειδής ταινία οριοθετεί το πλαίσιο προς Α.

Κεντρικός χώρος: Διατηρείται μόνο τμήμα του πλαισίου, που φέρει σπηρικούς τροχούς με σταυρό στο κέντρο των κύκλων. Ακολουθούν δύο σειρές τετράγωνων διαχώρων, που περικλείουν μικρότερα τετράγωνα.

Νότιος πλάγιος χώρος: Το κεντρικό διάχωρο φέρει φολιδωτό κόσμημα και ακολουθούν πλαίσια με κυματοειδή ταινία, σπηρικούς τροχούς με σταυρό στο κέντρο τους και συμπλεκόμενους κύκλους, στο εσωτερικό των οποίων διαγράφεται ρομβοειδές διάχωρο. Η χρήση χρωμάτων, μαύρο για τα περιγράμματα, λευκό, γαλάζιο και ερυθρό, δημιουργεί ένα ενδιαφέρον αποτέλεσμα (εικ. 6).

Βόρειος πλάγιος χώρος: Διάκοσμος ανάλογος με αυτόν του νότιου χώρου, με μικρές διαφοροποιήσεις και απλουστεύσεις στην απόδοση των διακοσμητικών λεπτομερειών. Οι ψηφίδες που έχουν χρησιμοποιηθεί είναι λίθινες, μεσαίου μεγέθους, που έχουν συναρμολογηθεί και συγκολληθεί σε υπόστρωμα κουρασάνι, με την τεχνική της κομμένης και από τις τέσσερις πλευρές ψηφίδας (*opus tessellatum*) (εικ. 7).

Από εικονογραφική άποψη, ορισμένα από τα θέματα του ψηφιδωτού απαντούν και στο ψηφιδωτό δάπεδο που έχει αποκαλυφθεί στα οικόπεδα Ι. Φιλιππόπουλου και Ι. και Ε. Ασπμακόπουλου και ανήκει σε μεγάλο δημόσιο παλαιοχριστιανικό κτήριο, καθώς και στο ψηφιδωτό στο γειτονικό οικόπεδο Βουτιανίδη, όπως επίσης και στα ψηφιδωτά που κοσμούν

τη βασιλική στο οικόπεδο Φουρναράκου στο Γύθειο. Ομοιότητες αναγνωρίζονται και με θέματα στο ψηφιδωτό του οικόπεδου Βαρβιτσιώτη του τέλους του 5ου αιώνα και με τα τμήματα του ψηφιδωτού που αποκαλύφθηκε στα οικόπεδα Ρουμελιώτη-Περγαντή-Δερτιλή στη Σπάρτη.

Η διαίρεση της επιφάνειας σε διάχωρα, μέσα στα οποία αναπτύσσονται ενιαία αυτοτελή θέματα, συνηθίζεται σε παλαιοχριστιανικά ψηφιδωτά δάπεδα του ελλαδικού χώρου. Το αυστηρά γεωμετρικό, ανεικονικό θεματολόγιο κυριαρχεί στα δάπεδα της Ανατολικής Μεσογείου, στο πλαίσιο της γενικότερης τάσης προς τον ανεικονικό διάκοσμο, στο τελευταίο τέταρτο του 4ου και στις αρχές του 5ου αιώνα. Ωστόσο, τα καθαρά γεωμετρικά ψηφιδωτά επιβιώνουν και τον 6ο αιώνα, χαρακτηριζόμενα από αμέλεια στο σχέδιο και την εκτέλεση («β' γεωμετρική εποχή»), ενώ είναι ιδιαίτερα συνηθισμένα στη Σπάρτη.

Η λιτότητα στη διακοσμητική αντίληψη, η απουσία ζωομορφικών παραστάσεων, η περιορισμένη χρωματική κλίμακα, καθώς και ο τονισμός των κύκλων και των φολιδών με την παράθεση περισσότερων του ενός χρωμάτων, που απαντούν στο ψηφιδωτό δάπεδό μας, χαρακτηρίζουν τα πρώιμα έργα του εργαστηρίου της Αθήνας (α' τέταρτο 5ου αιώνα). Ωστόσο, η αρκετά απλουστευμένη και χαλαρή εκτέλεση του διακόσμου που διακρίνεται για γραμμικότητα, σχηματοποίηση και ακανονιστία, η αδεξιότητα στην εκτέλεση, καθώς και η ιδιαίτερα περιορισμένη χρωματική κλίμακα που προσδίδει αρκετή μονοτονία, χαρακτηριστικά που ενδεχομένως μπορούν να ερμηνευθούν μέσα στο πλαίσιο μιας επαρχιακής τέχνης και ενός τοπικού εργαστηρίου, μας οδηγούν ενδεχομένως σε πιο ύστερη χρονολόγηση, στο β' μισό του 5ου αιώνα, στην ίδια δηλαδή εποχή που ανάγονται τα ψηφιδωτά δάπεδα των οικόπεδων Φιλιππόπουλου, Ασπμακόπουλου και Βουτιανίδη, με τα οποία το ψηφιδωτό μας παρουσιάζει και τις περισσότερες εικονογραφικές και τεχνολογικές ομοιότητες. Σημειώνουμε ότι κατά τη διάρκεια του 5ου και του 6ου αιώνα η παραγωγή ψηφιδωτών στην πόλη της Σπάρτης αναπτύσσεται, παρουσιάζοντας στενές σχέσεις με τα εργαστήρια της ηπειρωτικής Ελλάδας και του Αιγαίου.

Κατά την ανασκαφική διερεύνηση συγκεκριμένης κεραμικής των ρωμαϊκών και υστερορωμαϊκών χρόνων, μεταλλικά αντικείμενα, τμήματα λίθινων ή μαρμάρινων μελών, θραύσματα γυάλινων αγγείων και άμορφες μάζες γυαλιού, μικρές χρωματιστές ψηφίδες από υαλόμαζα, θραύσματα κονιάματος με χρώμα και επτά χάλκινα νομίσματα.

Εικ. 5. Η αψίδα και τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα προς Α.

Εικ. 6. Ο νότιος πλάγιος χώρος και τμήμα του κεντρικού χώρου του ψηφιδωτού δαπέδου.

Εικ. 7. Ο βόρειος πλάγιος χώρος του ψηφιδωτού δαπέδου.

Με βάση τα ανωτέρω στοιχεία, το τμήμα του αψιδωτού κτηρίου που αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο ταυτίζεται με παλαιοχριστιανική βασιλική και θα μπορούσε πιθανότατα να χρονολογηθεί στα τέλη του 5ου ή ενδεχομένως στις αρχές του 6ου αιώνα, χρονολόγηση που συμφωνεί και με τη μορφή της αψίδας, τρίπλευρη εξωτερικά, που απαντά σε βασιλικές της εποχής.

Το οικόπεδο βρίσκεται σε απόσταση 360 μ. περίπου νοτιοδυτικά του υστερορωμαϊκού τείχους της πόλης της Σπάρτης. Στο ίδιο αλλά και στα όμορα οικοδομικά τετράγωνα οι σω-

στικές ανασκαφικές διερευνήσεις έχουν αποκαλύψει αρχαιολογικά κατάλοιπα των ρωμαϊκών, υστερορωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων (οικίες, ψηφιδωτά δάπεδα, λουτρά, ταφές), καταδεικνύοντας τη σημασία της περιοχής στον πολεοδομικό ιστό της πόλης της Σπάρτης κατά τις περιόδους αυτές.

Μετά από σχετική γνωμοδότηση της Επιτροπής Απαλλοτριώσεων του ΥΠΠΟΤ, τα αρχιτεκτονικά λείψανα και το ψηφιδωτό δάπεδο της βασιλικής θα παραμείνουν ορατά και επισκέψιμα.

Προϊστάμενοι

Αιμιλία Μπακούρου (2000-2006)

Καλλιόπη Διαμαντή (2007-2010)

Υπεύθυνοι ανασκαφών

Ευ. Κατσάρα, Αγγ. Μέζια και Μ. Φλώρου.